

Samo Tomšič*

Arheologija kot strukturalistična filozofija

Vsi poznavalci se bržkone strinjajo, da obstaja pri Foucaultu nekaj, čemur bi lahko rekli strukturalistični moment, in da je ta moment izredno kratkotrajen in izmuzljiv. Za hip se zablešči v *Besedah in rečeh*, vendar ga že naslednje Foucaultovo delo, *Arheologija vednosti*, popolnoma negira in ukine. Kar je toliko bolj ne navadno, ker je to drugo delo nekakšen metodološki okvir *Besed in reči* in pravzaprav v veliki meri povzema velike teme tega nemara najslavnejšega Foucaultovega dela.

Vprašanje Foucaultovega razmerja do strukturalizma je v debatah o njegovem delu že določena stalnica. Eno strožjih in lucidnejših analiz je mogoče najti v Milnerjevi knjigi *Le periple structural*, ki je bila sicer prevedena v slovenščino, vendar brez teksta o Foucaultu, ki je bil v izvornik vključen šele ob njegovem ponatisu.¹ Milner podaja zelo natančno analizo mesta strukturalne lingvistike posebej in strukturalizma nasploh v *Besedah in rečeh* in povsem upravičeno ugotavlja, da lingvistika zaseda privilegirano mesto v anti-humanistični disciplinarni trojici, ki jo Foucault vpelje proti koncu omenjenega dela in ki jo poleg lingvistike tvorita še psihoanaliza in etnologija. Namreč strukturalna lingvistika po Saussureju in Jakobsonu, medtem ko sta psihoanaliza in etnologija ravno tako mišljeni v njunem strukturalističnem horizontu, ki ga na takratni intelektualni sceni zastopata Lacan in Levi-Strauss.

Lingvistika je skratka Foucaultu služila kot referenčno polje, vendar ne zato, da bi arheologijo podredila strukturalizmu in jo konstituirala kot strukturalistično metodo raziskovanja na področju zgodovine, ampak nasprotno, da bi ravno napravila arheologijo strukturalizma, se pravi, postavila strukturalizem kot objekt zgodovinske raziskave. V tem oziru ni mogoče spregledati določene podvojitve ali spodvitja strukturalizma na ravni Foucaultovega projekta, saj hkrati nastopa kot

¹ Jean-Claude Milner, »Structuralisme et linguistique structurale dans *Les Mots et les Choses*«, v: *Le periple structural*, Verdier, Pariz 2008, str. 236–262.

objekt arheološke raziskave in kot njena orientacijska linija oziroma – pogojno rečeno – metoda – pogojno, ker se Foucaultova metoda imenuje arheologija, vendar v tem primeru priča o nekakšnem zagozdenju ali interferenci s strukturalizmom. Sicer pa se napoved arheologije strukturalizma skriva že v samem naslovu knjige: *Besede in reči*. Vprašanje strukturalizma očitno ne zadeva niti »besed« niti »reči«, temveč vez oziroma razmerje med obojima – razmerje, ki je najkasneje v dvajsetem stoletju postalo skrajno problematično. Foucaultovo delo si tako prizadeva izrisati zgodovinske premene tega razmerja, zgodovinsko gibanje, v katerem se je govorica postopoma osvobodila svoje ekskluzivno referenčnostne oziroma komunikacijske funkcije, ki ji je bila naložena vse od Aristotelove metafizične slovnice dalje in po kateri je nastopala kot orodje ali organ, skratka kot *organon* racionalne živali. Arheologija strukturalizma v *Besedah in rečeh* sledi gibanju, ki med besede in reči postopoma vnaša nerazmerje ali diskrepanco in se zaključi z nerazmerjem med besedami samimi, skratka s subverzijo pojma znaka, kjer je znak definiran kot arbitrarna vez – torej natanko nerazmerje – med označevalcem in označencem, medtem ko je referent – reč – dosegel najvišjo točko svoje zameglitve. Kot je znano, je Lacan, ki o funkciji slovnice ni imel pretirano dobrega mnenja, postavil govorico – natančneje tisto, čemur pravi *jejezik* in ki je oznaka za govorico kot nekonsistentni in slovnično neregulirani aparat užitka – kot nenehni objekt »tumbanja« (*elucubration*) vednosti. V Foucaultovem projektu arheologije strukturalizma ne bi bilo težko uzreti napora, da pokaže na zgodovinski neuspeh tega tumbanja, da bi reduciralo jejezikovno dimenzijo govornice na njeno humanistično podobo inteligentnega in uporabnega orodja, na eni strani, ter nosilko smisla biti, na drugi strani.

Besede in reči se končajo z razvpitim anti-humanističnim deklariranjem smrti človeka, katerega podoba se zabrisuje kot peščeni obraz ob stiku z morjem. Končajo se torej v sedanosti, v obdobju, v katerem vedno bolj agresivno prevladuje strukturalistični um. Končajo se z dejanjem diagnostike, ki napoveduje vznik novega mišljenja. Na hrbtni platnici knjige lahko denimo preberemo sledeče: »Na dan, morda jutrišnji, ko se bodo ti pogoji spet spremenili, bo 'človek' izginil in tako sprostil možnost novega mišljenja.«² Novo mišljenje, mišljenje onstran človeka in njegove smrti, torej še ni tukaj, ampak se naznanja na izkustvenem horizontu – ne kot obljuba, ki bi bila zapovrh takšna, da je ne bi bilo mogoče držati, če naj tukaj uporabim Claudela, ampak kot postajanje, katerega odmeve je mo-

² Michel Foucault, *Les mots et les choses*, Gallimard, Pariz 1966.

goče detektirati tukaj in zdaj. Strukturalistično mišljenje se tako umešča v neko vmesnost – mišljenje, ki zada smrtni udarec humanističnemu mišljenju še ni tisto novo mišljenje, ampak tvori prehod med človeškim in post-človeškim mišljenjem – natanko tako kot Nietzschejev Zaratustra še ni nadčlovek, temveč samo njegov znanilec, most med človekom in nadčlovekom, ki sicer misli nad človekom, toda to še ne pomeni, da misli nadčloveško. Novo mišljenje v postajanju je brez garantirane konsistence, slednjo si mora šele izboriti. In strukturalizem je oznaka za orientacijo v mišljenju, ki služi kot opora za to izboritev in ki ustvarja pogoje možnosti za post-človeško orientacijo v mišljenju.

Formacija nekega novega modusa mišljenja – in temu ustrezno: novega prostora mišljenja – to je skratka Foucaultova diagnoza tistega, kar se v mišljenju dogaja »danes«, tj. leta 1966, ob času objave *Besed in reči*. In nosilec tega novega angažmaja je strukturalizem kot diskontinuiteta v zgodovini vednosti. *Besede in reči* izvršijo dvojno gesto. Najprej izrišejo gibanje mišljenja od renesanse, ko je govorica nerazločena od reči in predstavlja osrednji svetotvorni moment, preko klasicizma, ko sta govorica in svet razločena in je med njiju postavljeno razmerje *adaequatio*, in potem moderne, ko je govorica potisnjena v ozadje, v ospredje pa stopijo pozitivne znanosti o človeku, zlasti biologija, in družbi, zlasti politična ekonomija, da bi se potem končale s prelomom, ki ga v mišljenju konec 19. stoletja izvršijo Nietzsche, Freud in Marx in ki ga v dvajsetem stoletju – tako rekoč v drugi fazi dokončnega preloma s poganjki klasicizma in humanističnih znanosti – dovršijo strukturalna lingvistika pod Saussurejevim imenom, strukturalna antropologija ali etnologija pod Levi-Straussom ter psihoanaliza pod taktirko Lacanove vrnitve k Freudu.

Prva gesta skratka potegne to linijo od renesanse do dvajsetega stoletja – ta gesta je arheološka v strogem pomenu besede, in kot rečeno, ni toliko arheologija humanističnih znanosti, kakor se glasi podnaslov *Besed in reči*, ampak arheologija strukturalizma, analiza kompleksnega sklopa prekinitev in kontinuitet, ki so vzpostavile pogoje možnosti anti-humanističnega preloma. Pri čemer na začetku in na koncu prekinitve s klasičnim režimom vednosti stoji neka trojica, ki tvori pluralizirano lastno ime tega preloma. Nietzsche, Marx in Freud izumijo nov modus interpretacije, reartikulirajo naravo znakov in na novo izumijo prostor, v katerem se odvija njihova distribucija.³ Nietzsche, Marx in Freud so antipod discipli-

³ Cf. Michel Foucault, »Nietzsche, Freud, Marx«, v: *Dits et écrits*, I. zv., Gallimard, Pariz, 2001,

narne trojice, ki jo analizirajo *Besede in reči* in ki jo tvorijo filologija, politična ekonomija in biologija. Vsi trije v neproblematično klasifikatorično vednost vne-sejo element znakovnega ali jezikovnega dinamizma oziroma življenja govornice. Interpretacija preneha biti miselni regulativ ali normalizacijska praksa in mu-tira v angažirano intervencijo, ki se bolj kot na konstituirani horizont pomena opira na kontingentni »met kock«.

Druga gesta arheološkega projekta se lahko imenuje politična. Najbolje jo pov-zema naslov nekega intervjuja, ki ga je Foucault dal kmalu po izidu *Besed in reči* in ki se glasi: »Strukturalistična filozofija omogoča diagnosticirati 'sedanjost'« ali v izvorniku: *La philosophie structuraliste permet de diagnostiquer ce qu'est »au-jourd'hui«*. In nemara natanko ta politična gesta ali ta politični moment arheo-loškega projekta postavlja Foucaulta v intimno razmerje s strukturalizmom, ko-likor je politični moment strukturalizma izpostavil nekaj, čemur bi bilo mogoče reči »politika lingvistike«. To morda ne velja toliko za »klasični« strukturalizem, temveč prej za njegovi »novi val«, ki se je postopoma oblikoval po drugi svetovni vojni.

Sam naslov Foucaultovega intervjuja zbuja kar nekaj vprašanj, najprej zato, ker vpelje izraz »strukturalistična filozofija«, za katerega se na prvi pogled zdi, da pri-trjuje časopisnim oznakam za francosko misel šestdesetih let in jo privzema za svojo. Potem zato, ker ga je mogoče razumeti na dva načina: strukturalistična fi-lozofija omogoča diagnosticirati sedanost – namreč natanko tako, kot to počne ar-heološka gesta *Besed in reči*: tako da pokaže nazaj na njene vzroke in na gibanje, ki je pripeljalo do aktualnega momenta skozi zapleteno serijo kontinuiranih gibanj. Toda po drugi strani lahko to diagnosticiranje razumemo tudi kot politično gesto – kot natanko vpeto v sedanost in angažirano v sedanosti, artikulirano znotraj si-tuacije, ki jo diagnosticira, in v nasprotju z njenim stanjem in miselnimi koordi-natami. V tem drugem okviru strukturalistična filozofija omogoča diagnosticirati, določiti, opredeliti dogajanje v sedanosti kot sedanosti, v sedanosti kot nečem, kar presega smisel zgodovinskih kontinuitet, ki so pripeljale do aktualnega trenutka – omogoča diagnosticirati to, kar se dogaja »danes« oziroma kar se dogaja natanko kot neki »danes«, ki je postavljen kot diskontinuiteta v kontinuiranem gibanju, ki

str. 595–596. Lahko bi rekli, da imamo opravka s tremi utopijami, politično, filozofsko in psihoanalitično – namreč utopijami v tem smislu, da ti projekti nimajo mesta v klasični topologiji znakov, temveč morajo svojo topologijo, svojo uprostorjenje mišljenja, svojo prostorsko distri-bucijo znakov šele izsiliti. Projekti Nietzscheja, Marxa in Freuda so utopični, ker so atopični.

ga poskuša v zgodovini konstruirati arheološka gesta. Ta dva pomena očitno reflektirata moment kontinuitete in diskontinuitete, povezanosti zgodovinskega toka in njegove radikalne prekinitve, ki ostaja veliki problem Foucaultove misli. Hkrati pa izpostavljata dvojnost prekinitve in povezanosti v samem tem »danes«, ki ga diagnosticirata. In ta »danes«, v katerem in o katerem govori Foucault – »govoriti v« je mogoče postaviti kot politično gesto, »govoriti o« kot arheološko, vendar je treba dodati, da je njuna zoperstavljenost kompleksnejša od preproste opozicije: zunanost arheološke geste kontinuirano prehaja v notranost politične geste in obratno –, skratka, ta »danes« se leta 1967, v času objave intervjuja, kaže kot neki boj. Boj, ki ga *Besede in reči* opredelijo kot boj strukturalistične trojice proti humanističnim znanostim. Ali še drugače, boj jezika proti človeku.

Ni namreč naključje, da se IX. poglavje *Besed in reči*, v katerem arheološka gesta preide k analizi sedanosti, začne ravno z razdelkom »vrnitev govornice«. Če si dovolimo malo »divje psihoanalize«, potem lahko rečemo, da je v tej vrnitvi govornice težko preslišati odmev vrnitve potlačenega. Ponoven vdor govornice v polje vednosti, ki pripravi teren za rojstvo disciplinarne trojice, s katero se bo zaostрил boj, ki bo konstituiral novo sedanost, novi tu in zdaj. Toda da bi bila vrnitev govornice mogoča, je morala biti ta najprej predmet potlačitve. To potlačitev je mogoče detektirati v 19. stoletju, ko na ravni vednosti prevladata politična ekonomija in biologija, medtem ko je vprašanje narave znaka in življenja govornice postavljeno v ozadje. Resda se oblikuje klasična filologija, ki pa iz govornice vse prej napravi tisto, kar je Lacan rekel za produkt slovnične procedure: »mrtev les«. Potlačen je natanko dinamizem govornice, ki ga bo v svoji subverziji filologije in filozofskega diskurza ponovno odkril Nietzsche in ki se hkrati vpisuje v samo jedro psihoanalitične invencije. Vrnitev te potlačene narave govornice, govornice kot »aparata užitka«, ki se zoperstavlja normaliziranemu oziroma logično-pozitivističnemu dojetju narave govornice, ustvari pogoje možnosti za boj, ki bo v dvajsetem stoletju subvertiral mehanizme vednosti.

Ta boj se ne bo manifestiral kot konflikt oziroma boj interpretacij, kakor denimo sugerira Foucault na nekem drugem mestu, ampak kot boj med dvema nasprotnima tendencama na ravni obravnave govornice z aparatom vednosti. Boj strukturalizma proti hermenevtiki, boj formalizacije proti intepretaciji. In tako spet, boj jezika v njegovi politični razsežnosti proti človeku v njegovi post-politični demokratični razsežnosti.

Kar nas privede nazaj do podnaslova *Besed in reči*: arheologija humanističnih znanosti. Samo Foucaultovo delo iz leta 1966 je enoten angažma, ki v prepletu dveh arheologij, arheologije strukturalizma, na eni strani, in arheologije humanističnih znanosti, na drugi strani, izrisuje naravo tega boja, ki se bije na ravni pristopa do moči govorice preko produkcije vednosti. Hermenevtika vpiše govorico v horizont človekove biti in osmislitve, *Besinnung*, kot se glasi slavna Heideggerjeva skovanka. Odtod njeno osrednje mesto v humanističnih diskusijah, zlasti denimo danes, ko je boj iz leta 1966 zdavnaj končan – s triumfom demokracije in vrnitvijo religije v prid hermenevtiki. Medtem ko strukturalizem vpiše govorico v horizont subjektivacije kot anti-humanistični postopek *par excellence*, o čemer najbolj radikalno priča ravno Lacanova psihoanaliza, v kateri sovpadajo strukturalna lingvistika, formalizacija realnega in teorija subjekta. Boj, ki ga artikulira arheologija, je tako mogoče opredeliti tudi kot boj med humanizacijo in subjektivacijo v mišljenju.

Čeprav si je Foucault leta 1969, torej tri leta po objavi *Besed in reči*, prizadeval razločiti arheologijo od »strukturalističnega prešitja«, v katerega ga je na podlagi knjige iz leta 1966 potisnil Časopis, pa njegov strukturalistični moment kljub temu presega okvirje golega spogledovanja in je vezan natanko na politični moment arheologije. Glede tega vprašanja je ključna sintagma »strukturalistična filozofija«, ki nastopa v omenjenem intervjuju. Foucault v tem kratkem intervjuju najprej razloči dva strukturalizma, ali raje, dve njegovi fazi oziroma dva obraza, ki bi ju lahko za silo imenovali partikularistični in univerzalistični, ali še, specialistični in filozofski. Prvi strukturalizem je metoda, ki je v dvajsetih in tridesetih letih dvajsetega stoletja omogočila bodisi utemeljitev popolnoma novih disciplin bodisi prenovo ali razvoj že obstoječih. Primer prvega je denimo lingvistika pod Saussurejevo avtoriteto, ki – če privzamemo arheološko gibanje *Besed in reči* – na podlagi strukturalistične utemeljitve vpelje diskontinuiteto med filološko *episteme* in znanostjo o govorici. Kot primer drugega Foucault navaja zgodovino religij, ki je s strukturalistično metodo dobila priložnost za svojo reorganizacijo in razširitev dometa svojih dognanj, in kot primer razvoja etnologijo in sociologijo. Vsa tri gibanja, naj gre za utemeljitev novih znanosti ali za reorganizacijo in razvoj obstoječih, se stikajo v dejstvu, da strukturalizem bodisi proizvede nove objekte znanosti – jezik v lingvistiki, nezavedno v psihoanalizi⁴ – bodisi subvertira miselni prostor in potemtakem tudi objekte že konstituiranih znanstvenih disciplin.

⁴ Foucault v tem intervjuju rojstva psihoanalize sicer ne navezuje na dimenzije strukturalne

Če je prvi strukturalizem metoda, pa je drugi strukturalizem teorija, posplošena različica strukturalizma, ki ni več omejena na točno določeno in potemtakem strogo razmejeno znanstveno področje, ampak za določeni strukturalistični univerzalizem. To je tisto, kar Foucault imenuje filozofski strukturalizem.

Toda najprej je treba ugotoviti, da ta strukturalizem ne predstavlja neke nove možnosti metafizike, temveč ponavlja razpršenost, ki je značilna za njegovo specialistično podobo. Filozofski strukturalizem ne konstituira nekega novega *Weltanschauung*, ampak nasprotno, subvertira samo naravo univerzalnega, ta vogelni kamen vsakega svetovnega nazora. Njegova univerzalnost ni nekaj, kar bi bilo vnaprej garantirano, primarno, ampak nekaj, kar je izpeljano iz izhodiščne partikularnosti, razdrobljenosti, ki karakterizira prvo fazo strukturalističnega gibanja. Gibanje univerzalizacije strukturalizma ne poteka od univerzalnega, ki bi bilo vezano na metodo, k partikularnemu, ki karakterizira posamezna področja, na katere bi bila aplicirana univerzalna metoda, ampak iz partikularnosti področja k singularnosti metode. Drugače rečeno, strukturalizem ni organon neke metafizike novega tipa, za razliko od denimo aristotelovske logike, ki je korpus univerzalnih pravil mišljenja, ampak neka singularna metoda, ki izključuje tradicionalno podobo aplikativnega univerzalnega. Strukturalizem skratka ni aplikativen – ker ni metafizika niti ne nudi podlage za neko metafiziko. Pač pa ga je mogoče in treba izumiti od primera do primera. Tako denimo že ob površni primerjavi Levi-Strausovega in Lacanovega strukturalizma ugotovimo, da sta med seboj pravzaprav popolnoma različna, čeprav jemljeta kot referenco isto metodo in isto znanstveno avtoriteto (Saussurja). Ta razlika postane še posebej različna na točkah, ko navidez izrekata isto – najbolj očiten primer je branje Ojdipovega kompleksa kot Freudovega mita, iz katerega v levi-straussovski strukturalni antropologiji in lacanovski psihoanalizi sledijo tako rekoč diametralno nasprotni sklepi.

Sodobna filozofska gibanja so za ta strukturalistični tip univerzalnega skovala zelo ustrezen izraz: singularno univerzalno. Posledica, ki jo iz soočenja filozofije in strukturalizma potegne Foucault, je diametralno nasprotna tisti, ki mu jo na začetku intervjuja zastavlja novinarsko vprašanje (ki nekako meri na to, da so se discipline kot so sociologija, psihologija, pedagogika idr. ločile od filozofije in

revolucije, kar je po svoje upravičeno, saj si strukturalizem in psihoanaliza začneta pripadati šele z Lacanom, vendar ni mogoče spregledati dejstva, da Freud v svoji revolucionarni knjižni trojici jemlje kot objekt obravnave ravno določene neujemljive dimenzije jezika.

našle – tudi s pomočjo strukturalizma – aplikacije v sodobnem vsakdanjem življenju, medtem ko je filozofija v tem gibanju zaostala). Foucault na to opazko odgovarja sledeče:

Filozof je dejansko prenehal govoriti o tem, kar večno obstaja. Pripada mu veliko težavnejša in bežna naloga, da pove, kaj se dogaja. V tem oziru lahko govorimo o nekakšni strukturalistični filozofiji, ki bi jo lahko definirali kot dejavnost, ki omogoča diagnosticirati to, kar je danes.⁵

Če torej filozofijo reduciramo na njeno tradicionalno podobo svetovnega nazora in ukvarjanja z večnimi idejami, se pravi na metafiziko, potem seveda pristanemo pri heideggerjanski ideji njenega konca. Filozofija je končana, ostane le še mišljenje-poezija, ki se naseli v praznino, ki jo za seboj pustijo metafizične usedline filozofskega mišljenja. Filozofija je po tem heideggerjanskem branju razglašena kot končna procedura, ki vsebuje svojo notranjo eshatologijo – kot je znano, Heidegger to eshatologijo imenuje pozaba biti – in ki se dovrši v dvojni pozabi vprašanja biti v okvirih globalne prevlade tehnike. Ko je pozabljena sama pozaba biti, je pozabljena tudi filozofija kot miselni postopek pozabe biti, ki sega od Platona do samega Heideggerja.

Foucaultova pozicija je očitno anti-heideggerjanska in poleg tega je izrečena ravno v času, ko Heideggerjeva razmišljanja o antagonizmu med tehniko kot nevarnostjo in poezijo kot odrešitvijo dosežejo svojo lastno dovršitev. Foucault dejansko trdi, da singularnost strukturalistične metode subvertira samo naravo filozofskega mišljenja. Filozofijo iztrga iz okvirov večnosti in izsili novo modalnost njenega obstoja. To, kar Foucault v svojem intervjuju imenuje »strukturalistična filozofija«, je natanko izsiljena filozofija – filozofija, ki se odvija na ravni časa. Zato ni nenavadno, da je prva funkcija te izsiljene filozofije v tem, da postane diagnostika. Foucault v tej svoji opredelitvi sledi Nietzscheju, pri katerem je mogoče najprej detektirati določeno izsiljenje filozofije, in sicer tako, da je postavljena pod pogoj govornice oziroma jezika. Strukturalizem to podreditev filozofije dinamizmu govornice radikalizira – in ravno zato, ker na ravni govornice vlada ta nepredvidljiva dinamičnost, je filozofija prisiljena sestopiti iz okvirov večnosti v čas. V času pa je edino mogoče misliti to, kar se dogaja.

⁵ Michel Foucault, »La philosophie structuraliste permet de diagnostiquer ce qu'est 'aujourd'hui'«, v: *Dits et écrits*, I, Gallimard, Pariz 2001, str. 609.

Osrednji pojem filozofije tako postane natanko dogodek – in v tem oziru sta Alessandro Fontana in Pasquale Pasquino več kot zadela v črno, ko sta v nekem slavnem intervjuju s Foucaultom postavila tezo, da je za njegovo misel pojem dogodka pomembnejši in osrednejši od koncepta diskontinuitete.⁶ Pri tem je seveda zanimivo, da Foucault v tem drugem intervjuju potegne popolnoma nasprotni sklep glede razmerja med strukturalizmom in dogodkom. Na zastavljeno vprašanje namreč odgovori sledeče:

Strinjamo se lahko, da je strukturalizem izoblikoval najbolj sistematičen poskus, da bi se koncept dogodka odstranilo ne samo iz etnologije, temveč tudi iz celega niza drugih znanosti in v skrajnem primeru tudi iz zgodovine. V tem smislu ne vidim, kdo bi mogel biti večji anti-strukturalist, kot sem sam.⁷

Foucault ima seveda prav, ko utemelji svojo zavrnitev strukturalizma na dejstvu, da slednji iz svojega polja izključi pojem dogodka, saj je ena izmed najbolj očitnih in površinskih značilnosti strukturalizma natanko v tem, da postulira sistem medsebojnih odnosov, ki predhodi in naddoloča razmerja med elementi, postulira torej statiko mest in dinamiko elementov. Za ilustracijo tega logičnega momenta strukturalizma, je spet najboljša referenca Lacan, natančneje njegova teorija diskurzov, katerih zapis formalizira razmerje med statičnim in dinamičnim momentom strukture.

Toda sprememba Foucaultovega odnosa do strukturalizma kljub svoji upravičenosti ni povsem neproblematična, zlasti kolikor sam strukturalizem ni vedno zvedljiv na rigidno podobo, ki se mu jo včasih pripisuje. Kot rečeno, je strukturalizem predstavljal nekaj, kar je bilo vselej že notranje pluralizirano, nekonsistentno, in sama ta nekonsistentnost strukturalizma ali njegovega projekta se navezuje na nekonsistentnost ali nemožnost same strukture – natanko nemožnost, da bi tvorila zaprti in konstituirani sistem. Paradoks ali notranja tenzija strukturalizma je bila natanko v tenziji med statičnostjo in dinamičnostjo strukture kot

⁶ Michel Foucault, »Resnica in oblast«, v: *Vednost – oblast – subjekt*, Krtina, Ljubljana 2008, str. 117. In v tem oziru se Badioujevo razglašanje Foucaulta za antifilozofa izkaže za neutemeljeno. Če drži, da filozofiji preostane le še mišljenje dogodka, potem ko je matematika razglašena za mišljenje biti (ontologija), kot vztrajno ponavlja Badiou, potem je Foucault v svoji zastavitvi nedvomno eden od kandidatov za naslov filozofa. Seveda pa je njegova teorija dogodka anti-badioujevska, toda to najbrž še ne zadošča, da bi ga lahko razglasili za antifilozofa.

⁷ Michel Foucault, »Resnica in oblast«, str. 116.

takšne. Ta paradoks strukture denimo pojasni, zakaj se je Lacan na neki točki čutil primoranega, da je kot oporo za mišljenje strukture vzel topologijo in ne več samo lingvistike, ki je pravzaprav predstavljala rojstvo in prvo demonstracijo dejavnosti strukture, in je šel celo tako daleč, da je navsezadnje potegnil enačaj med topologijo in strukturo. Če tukaj uporabim posrečen izraz Jeana-Clauda Milnerja, lacanovski »hiperstrukturalizem« je razvitje strukturalizma v smeri dinamičnosti strukture, pri čemer je ta dinamika mišljena kot preplet dinamičnosti jezika – življenja govornice kot aparata užitka – in dinamičnosti prostora. Hiperstrukturalizem napravi iz zagat in paradoksov klasičnega strukturalizma paradoks same strukture. Ta paradoks strukture pa zadeva prostorske konfiguracije, v katerih se prostor prelomi ali spodviže sam vase in tako odpre znotraj prostora neki drugi prostor ali vsaj učinek nekega drugega prostora. Denimo, Moebiusov trak, pri katerem njegova enorobnost ustvarja videz hrbtni strani, ali pa Kleinova steklenica, pri kateri notranjost kontinuirano prehaja v zunanost.

Foucault kreacijo takšnega ukrivljenega ali asferičnega prostora detektira že pred strukturalističnim rezom, pri trojici Nietzsche, Freud in Marx. Iz tega očitno sledi, da je filozofija po razvezi od ontologije ne samo postavljena v čas, ampak tudi v določen prostor, ki se razlikuje od tistega, v katerem je mislila v časih svoje metafizične kariere. Ključni problem sodobne filozofije je misliti razmerje med topologijo in časom. In kolikor je strukturalizem bil zmožen artikulirati ta problem, ni bil v popolnem nasprotju s teorijo dogodka. Bi pa lahko rekli, da je bila šibka točka strukturalizma misliti natanko tisto razsežnost govornice, ki je njega samega postavljala kot dogodek v zgodovini vednosti.

200 Sicer pa Foucault v svoji zavrnitvi strukturalizma ponavlja matrico, ki je na delu že v spremembi njegovega razmerja do psihoanalize. Medtem ko sta bila v šestdesetih strukturalizem in psihoanaliza dojeta kot nosilca subverzije v mišljenju in kot znanilca zgodovinske diskontinuitete, sta v sedemdesetih ponovno vpeta v kontinuirano zgodovinsko gibanje. To vpetost je mogoče pojasniti z dejstvom, da Foucault v tem času osredotoči svoje raziskovanje na pojem oblasti, ki je postavljena v razmerje z vednostjo. Medtem ko so *Besede in reči* imele opravka zgolj z zgodovinskimi premenami in prelomi na ravni vednosti kot vednosti, pa Foucaultovo delo v sedemdesetih letih, v njegovi anti-strukturalistični fazi, koncentriira pogled na medsebojni preplet vednosti in oblasti, ki postavlja tako novi tip oblasti kot novi tip vednosti: vednost-oblast. Zgodovinska diskontinuiteta bo zato sedaj predstavljena veliko bolj negativno in pesimistično, ker je sama oblast

postavljena kot imanentna razsežnost vsake vednosti, njen logični parazit – kot mutacija logike oblasti v 19. stoletju, ko se suverena oblast spremeni v oblast nad življenjem oziroma ko se rodi tisto, čemur Foucault pravi bio-oblast oziroma biopolitika. Diskontinuiteta bo sedaj skratka premeščena iz ravni vednosti na raven oblasti, medtem ko bodo posamezne discipline, denimo psihoanaliza, ki je mišljena v istem kontekstu kot krščanske spovedne tehnike, podvržene povezanemu gibanju, ki ga sproži rojstvo biopolitike in ki postopoma uzurpira obstoječe mehanizme produkcije vednosti. Toda o tem zgolj mimogrede.

Če se vrnemo k prvemu Foucaultovemu intervjuju, potem je iz njega mogoče izluščiti tezo, da filozofija postane mišljenje, ki se odvija tu in zdaj in ki hkrati misli ta tu in ta zdaj. Filozofija razpusti vez med seboj in ontologijo, kar ji omogoči, da končno postane teorija dogodka in s tem tudi diagnostika. Kot diagnostika filozofija postane simptomatologija ali teorija simptoma, ki je natanko lokalna manifestacija nedelovanja strukture – kajti kot je pokazalo Lacanovo poučevanje, struktura lahko deluje samo tako, da njeno delovanje šepa, in s tem je Lacan edini strukturalist, ki je mislil nemožnost same strukture, formulirano v obliki aksioma »struktura je realno«; ta aksiom pa je mogoče brati kot variacijo nekega drugega aksioma: »realno je nemožno«. Poleg tega je Lacan edini strukturalist, ki je znotraj svojega poučevanja in iz filozofiji radikalno heterogenega polja artikularno zahtevo po spremembi statusa filozofskega mišljenja oziroma po reinveciji filozofije. Sama ta reinvecija je pri njem eksplicitno utemeljena na dinamizaciji pojma strukture, ki sledi iz povezave med lingvistiko in topologijo.⁸

Na tej točki se skratka politična gesta arheologije prepleta s tem izsiljenjem filozofije. Kajti v *Besedah in rečeh* je kljub vsemu na delu tudi neki filozofski moment oziroma neka, sledeč Foucaultovemu lastnemu vokabularju, strukturalistična filozofija. Ta preplet politične geste in izsiljenja je mogoče imenovati reinvecija filozofije, za katero lahko za nazaj ugotovimo, da se je pri Foucaultu dejansko zgodila. Ima skratka svoje mesto v arheološkem projektu – in to mesto se nahaja natanko v razcepu ali podvojitvi arheologije, ki po svoje odslikava podvojitve, ki jo Foucault detektira na ravni strukturalizma. Foucaultovo podjetje je vseskozi spe-

⁸ Sicer pa je Lacan proti koncu svojega poučevanja načrtoval seminar z zgovornim naslovom *Topologija in čas*, ki naj bi obravnaval kompleksno razmerje med asferično topologijo, temporalnostjo in realnim. Sam seminar je kasneje ubral drugačne poti od izvorno zamišljenih, saj je Lacan na uvodnem predavanju zaradi napredujoče bolezni tako rekoč izgubil zmožnost govora, tako da so seminar kasneje izvajali njegovi učenci.

cialistično: norost, klinika, humanistične znanosti, zapori in nazadnje seksualnost. Toda v sami tej specializiranosti ali specialističnosti arheologije se izvrši prehod od preproste arheologije nekega partikularnega polja vednosti ali strategije k arheologiji kot diagnostiki dogajanja v sedanjosti.

Zato ni nenavadno, da vsako Foucaultovo delo preveva neki angažma. Ni nenavadno, da vsako Foucaultovo delo v sebi reflektira neki boj. Ta boj ni zgodovinski ali pretekli, ampak se dogaja tu in zdaj, v družbeni realnosti, toda tudi v razcepu same arheologije, čeprav v navedenih primerih bržkone ne gre za isti boj. Napetost arheologije med arheologijo – v strogem pomenu besede, se pravi kot zgodovinsko raziskavo – in diagnostiko – ki se po definiciji referira na sedanjost – pa navsezadnje povzema Foucaultov koncept reza oziroma diskontinuitete: medtem ko arheologija konstruira zgodovinske kontinuitete, diagnostika detektira reze, ki te kontinuitete prekinjajo. Vsa moč Foucaultovih projektov je v tej napetosti znotraj arheološkega mišljenja.